

Marek Stokłosa

Wydalenie ipso facto z instytutu zakonnego

Symposium 17/2(25), 123-138

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ks. Marek Stokłosa SCJ
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa

WYDALENIE *IPSO FACTO* Z INSTYTUTU ZAKONNEGO

Prawodawca Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku (dalej: KPK) nie pozostaje obojętny wobec tych zakonników, którzy przez własne postępowanie nie przestrzegają zasad Ewangelii oraz określonych norm zawartych w prawie powszechnym i własnym zgromadzenia. Sprzeniewierzenie się ideałom życia zakonnego poprzez nieprzestrzeganie dyscypliny zakonnej godzi nie tylko w istotę samego życia konsekrowanego, ale także w jakimś stopniu wpływa na złe funkcjonowanie wspólnot zakonnych. Niektóre przypadki niewierności w życiu zakonnym pozostają w wyraźnej sprzeczności z naturą i misją życia konsekrowanego oraz przynoszą poważne szkody nie tylko instytutowi, ale i Kościołowi. W aspekcie indywidualnym są w jakimś sensie zewnętrznym objawem utraty powołania zakonnego. Stąd też Kościół, mając na uwadze zachowanie nieskazitelności istoty konsekracji zakonnej, tak w wymiarze indywidualnym, jak społecznym, nie pozostaje obojętny wobec tych nagannych postaw i zachowań zakonnika, które są antyświadcstwem życia konsekrowanego we współczesnym świecie. Definiuje w swoim prawodawstwie instytucję definitywnego wydalenia ze społeczności zakonnej tych, którzy na skutek nagannego, często przestępczego zachowania znaleźli się w sytuacji życiowej, będącej nie do pogodzenia z istotą życia konsekrowanego

i przynoszącej szkodę ich instytutowi zakonnemu, a pośrednio także całemu Kościołowi. Wydalenie jest więc aktem przymusowej separacji, na mocy którego instytut pozbywa się prawnie i skutecznie zakonnika z przyczyn prawnych i w sposób określony prawnie. Prawodawca, w zależności od rodzaju i ciężkości wykroczenia, przewiduje różne sposoby wydalenia. Może ono nastąpić mocą samego prawa (kan. 694 KPK) lub, po przeprowadzeniu właściwej procedury, na podstawie dekretu najwyższego przełożonego instytutu i jego rady, potwierdzonego przez kompetentną władzę kościelną. Ten ostatni sposób, w zależności od rodzaju przewinienia, może przybrać formę obowiązkowego (kan. 695 KPK) lub fakultatywnego wydalenia (kan. 696 KPK). Szczegółowe normy dotyczące rodzaju wykroczeń – które mogą skutkować wydaleniem z instytutu, a także różne sposoby jego wymierzania – są ujęte w kan. 694-704 KPK.

Przedmiotem niniejszego opracowania będzie wydalenie *ipso facto* z instytutu, zdefiniowane w kan. 694 KPK.

Pojęcie wydalenia *ipso facto*

Wydalenie zakonnika *ipso facto* z instytutu, które dość często jest określane w literaturze kanonistycznej jako wydalenie mocą samego prawa (*a iure*)¹, następuje automatycznie, bez interwencji jakiegokolwiek władzy kościelnej czy zakonnej. Dotyczy ono profesów zarówno wieczystych, jak i o ślubach czasowych. Osiąga swój skutek w momencie popełnienia przez nich jednego z dwóch ciężkich przestępstw kościelnych, wyliczonych w kan. 694 §1 KPK. W tym sensie jest ono podobne do kar *laetae sententiae*, chociaż właściwie taką karą nie jest². Zakonnik przestaje być członkiem instytutu – bez formalnego postępowania, jak to ma miejsce w przypadku obowiązkowego czy fakultatywnego wydalenia – przez sam fakt notorycznego odstąpienia od wiary katolickiej bądź zawarcia

¹ Por. B. W. ZUBERT, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 2, cz. III, Lublin 1990, s. 222.

² Por. V. DE PAOLIS, *La vita consacrata nella Chiesa* (edizione rivista e ampliata a cura di V. Mosca), Venezia 2010, s. 576; J. M. ANAYA TORRES, *La expulsión de los religiosos. Un recorrido histórico que muestra el interés pastoral de la Iglesia*, Roma 2007, s. 178.

lub usiłowania zawarcia małżeństwa, choćby tylko cywilnego. Przedstawienie *post factum* własnej obrony jakiejkolwiek władzy kościelnej bądź zakonnej, w tym najwyższemu przełożonemu instytutu w myśl kan. 698 KPK, jest bezprzedmiotowe, gdyż wydalenie *ipso facto* opiera się na fakcie popełnienia czynu przestępczego, niezależnie od poczytalności jego sprawcy. Następuje ono niezależnie od tego, czy wykroczenie było tajne czy publiczne, czy było pożądane czy nie, czy ktoś posiadał czy nie wiedzę o przestępstwie i jego skutkach³. Ponadto norma w tym przypadku jest bezwzględna, gdyż nie zakłada możliwości poprawy przestępcy w celu uniknięcia lub złagodzenia konsekwencji wykroczenia. Popełnienie przez zakonnika jednego z przestępstw wymienionych w kan. 694 §1 KPK pociąga za sobą nieodwracalny skutek w postaci jego natychmiastowego wydalenia z instytutu mocą samego prawa.

Przyczyny wydalenia mocą samego prawa

Wydalenie *ipso facto* następuje na mocy popełnienia jednego z dwóch ciężkich przestępstw, taksatywnie wyliczonych w kan. 694 §1 KPK. Są to: notoryczne odstąpienie zakonnika od wiary katolickiej oraz zawarcie lub usiłowanie zawarcia przez niego małżeństwa, nawet tylko w formie cywilnej. Poprzedni kodeks z 1917 roku – oprócz wymienionych wykroczeń – uwzględniał w kan. 646 jako przyczynę wydalenia mocą samego prawa również przestępstwo określane mianem *fuga cum muliere* i odwrotnie.

Notoryczne odstąpienie od wiary katolickiej

Notoryczne odstąpienie od wiary katolickiej, wyszczególnione przez prawodawcę jako pierwsza przyczyna wydalenia *ipso facto* z instytutu (kan. 694 §1,1 KPK), to nie tylko przestępstwo apostazji, ale także herezji i schizmy⁴. Te trzy wykroczenia zostały określone w kan. 751 KPK.

³ Por. D. ANDRÉS, *Le forme di vita consacrata. Commentario teologico – giuridico al Codice di diritto canonico*, Roma 2005, s. 663.

⁴ Kodeks z 1917 roku stanowił, że jedynie publiczna apostazja wiary katolickiej była przyczyną wydalenia z instytutu mocą samego prawa (por. kan. 646 §1,1).

Apostazja jest to całkowite porzucenie wiary chrześcijańskiej przez osobę ochrzczoneą, które musi być dokonane jednocześnie w sposób zewnętrzny i wewnętrzny⁵. Należy przyjąć, że zewnętrzne porzucenie wiary świadczy także o jej porzuceniu w zakresie wewnętrznym⁶. Apostazja dokonuje się przez wstąpienie do wspólnoty religijnej niechrześcijańskiej (np. judaizm, muzułmanizm) lub pozostanie poza jakąkolwiek wspólnotą religijną. W ostatnim czasie pojawiło się zjawisko wystąpienia z Kościoła i przyjęcia statusu ateisty na podstawie formalnego aktu wystąpienia z Kościoła katolickiego. Akt ten jest skuteczny kanonicznie wówczas, gdy zostanie zachowana właściwa procedura postępowania ustalona przez Kościół⁷. Jej przepisy należałoby w przypadku zakonników odpowiednio dostosować z racji ich wyjęcia spod władzy proboszcza i ordynariusza miejsca.

Herezja według wspomnianego kanonu polega na uporczywym, po przyjęciu chrztu, zaprzeczaniu jakiejś prawdzie, w którą należy wierzyć wiarą boską i katolicką, albo uporczywym powątpiewaniu w nią. Herezyk, w przeciwieństwie do apostaty, nie odrzuca całości objawienia Bożego, lecz neguje pewne prawdy objawione, które Kościół podaje do wiązania. Herezji nie stanowi prosty sprzeciw wobec doktryny Kościoła. Jej nieodzownym warunkiem jest upór związany ze świadomym i wolnym działaniem, odrzucającym jakąkolwiek prawdę wiary⁸. Ponadto uzewnętrznienie herezji wiąże się z dostrzeżeniem jej przez drugą osobę.

Natomiast schizma jest to zakwestionowanie zwierzchnictwa biskupa rzymskiego bądź odmowa trwania we wspólnocie z członkami Kościoła pozostającymi pod tym zwierzchnictwem. Przedmiotem schizmy jest negacja prymatu papieża bądź też spraw bezpośrednio dotyczących

⁵ Apostazją nie jest indyferentyzm religijny czy też zaniechanie wypełniania praktyk religijnych bądź też całkowita obojętność religijna ochrzczonego. Por. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne. Część szczegółowa*, Warszawa 2003, s. 21.

⁶ Por. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne...*, dz. cyt., s. 21.

⁷ Por. KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, *Zasady postępowania w sprawie formalnego aktu wystąpienia z Kościoła (27.09.2008)*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 14 (2008), s. 89-91.

⁸ Por. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne...*, dz. cyt., s. 22-27; B. F. PIGHIN, *Diritto penale canonico*, Venezia 2008, s. 306-307.

jedności Kościoła katolickiego. Zewnętrzną konsekwencją takiego działania jest odłączenie się od wspólnoty kościelnej, której papież jest głową i fundamentem jedności. Schizmy nie stanowi więc zwykle nieposłuszeństwo wobec papieskich decyzji⁹. Aktem schizmatyckim, godzącym w jedność Kościoła katolickiego, jest wstąpienie do wspólnoty religijnej niezwiązanej zwierzchnictwa biskupa Rzymu.

Wszystkie trzy wykroczenia są odstępstwem od wiary katolickiej, a apostazja w szerszym znaczeniu także porzuceniem wiary chrześcijańskiej. Zakonnik odstępujący od wiary katolickiej zostaje wydany z instytutu mocą samego prawa wówczas, gdy jego czyn przestępczy jest notoryczny (kan. 694 §1,1 KPK). Notoryczność ta może być faktyczna, jeśli przestępstwo zostało popełnione publicznie (np. w telewizji, w radiu, wobec zgromadzonych osób) bądź też zostało dokonane w sposób niezauważalny, jednak później zostało tak rozpowszechnione (np. za pomocą środków masowego przekazu), że nie można go w żaden sposób ukryć i usprawiedliwić. Natomiast o notoryczności prawnej przestępstwa mówimy wtedy, gdy zostaje ono stwierdzone wyrokiem sądowym bądź też sam podejrzany przyznał się do jego popełnienia. Przestępstwo może się więc natychmiast stać notoryczne, jeżeli zostało popełnione publicznie. Notoryczność ta może nastąpić *post factum*, gdy niezauważalny fakt popełnienia przestępstwa został później dostrzeżony i rozpowszechniony (np. nagłośnienie faktu umyślnej apostazji czy herezji popełnionej w artykule czy publikacji książkowej)¹⁰.

Zawarcie lub usiłowanie zawarcia małżeństwa, nawet tylko cywilnego

Przyczyną wydalenia *ipso facto* z instytutu jest zawarcie lub usiłowanie zawarcia małżeństwa, nawet tylko cywilnego (kan. 694 §1,2 KPK).

⁹ Por. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne...*, dz. cyt., s. 27-30.

¹⁰ Por. D. ANDRÉS, *Le forme...*, dz. cyt., s. 664; A. CALABRESE, *Istituti di vita consacrata e società di vita apostolica*, Città del Vaticano 1997, s. 308; G. GHIRLANDA, *La problematica della separazione del religioso dal proprio istituto*, w: AA.VV., *Il nuovo diritto dei religiosi*, Roma 1984, s. 176-177; B. W. ZUBERT, *Komentarz...*, dz. cyt., s. 220.

Pierwszy fakt przestępczy to zawarcie małżeństwa przez zakonnika w Kościele. Profesi ślubów wieczystych w instytucie zakonnym, jak i ci, którzy przyjęli święcenia, nie mogą ważnie zawrzeć takiego małżeństwa, gdyż są związani przeszkodą zrywającą (por. odpowiednio kan. 1088 i 1087 KPK). Natomiast pozostali profesi, niezwiązani wieczystym publicznym ślubem czystości złożonym w instytucie zakonnym lub przeszkodą świeceń bądź inną przeszkodą zrywającą, zawierają w Kościele małżeństwo ważnie, ale niegodziwie, pod warunkiem że druga strona nie jest związana żadną przeszkodą zrywającą (por. kan. 1083-1094). Są oni jednak w takiej sytuacji wydalenii mocą samego prawa z instytutu.

Usiłowanie zawarcia małżeństwa kościelnego następuje, gdy przynajmniej jedna ze stron jest związana jakąkolwiek przeszkodą zrywającą. Dość często sytuacja ta ma miejsce m.in. w przypadku zastosowania podstępny czy też przez zafałszowanie istnienia przeszkody¹¹. Zakonnik ślubów wieczystych, aby zawrzeć ważnie związek małżeński, musi uzyskać najpierw dyspensę od kompetentnej władzy kościelnej. W przypadku instytutów zakonnych na prawie papieskim takiej dyspensy udziela jedynie Stolica Apostolska (kan. 1078 §2,1 KPK). Natomiast zakonnik będący osobą duchowną musi uzyskać dyspensę od zachowania celibatu, której może udzielić jedynie papież (kan. 291 KPK). Ewentualne zawarcie małżeństwa w Kościele bez uzyskania wymienionych tu dyspens jest jedynie jego usiłowaniem z racji nieważności jego zawarcia. Zakonnik ślubów wieczystych, dopuszczający się takiego czynu, jest wydalony z instytutu mocą samego prawa.

Wydalenie *ipso facto* zakonnika – zarówno ślubów czasowych, jak i ślubów wieczystych – następuje na skutek zawarcia przez niego małżeństwa w formie cywilnej¹². Wydalenie to może nastąpić również w przypadku usiłowania zawarcia małżeństwa cywilnego, które nie może być ważnie zawarte ze względu na istnienie przeszkody zrywającej określonej w prawie cywilnym¹³.

¹¹ Por. B. W. ZUBERT, *Komentarz...*, dz. cyt., s. 221.

¹² Kościół zalicza tę formę małżeństwa do kategorii *matrimonium attentatum*. Por. B. W. ZUBERT, *Komentarz...*, dz. cyt., s. 221; V. DE PAOLIS, *La vita consacrata ...*, dz. cyt., s. 577.

¹³ Por. D. ANDRÉS, *Le forme...*, dz. cyt., s. 664; B. W. ZUBERT, *Komentarz...*, dz. cyt., s. 221. Wymienieni autorzy ograniczają się jednak do wymienienia profesji zakonnej jako przeszkody zrywającej ewentualnie określonej w prawodawstwie cywilnym.

Wszelkie przygotowania do zawarcia małżeństwa przez zakonnicę (m.in. oświadczyzny, zapowiedzi kościelne i cywilne) nie konstytuują przyczyny wydalenia *ipso facto* z instytutu¹⁴.

Również formalny związek partnerski, usankcjonowany prawem cywilnym jako związek dwóch osób dowolnej płci, nie jest przyczyną wydalenia z instytutu mocą samego prawa. Kościół katolicki ogranicza instytucję małżeństwa do związku kobiety i mężczyzny i jest przeciwny wprowadzeniu pozamałżeńskich regulacji prawnych dotyczących osób tej samej płci. Stąd też nie uznaje związku tej samej płci jako formy małżeństwa cywilnego, nawet jeśli jest ono w taki sposób zdefiniowane w prawie cywilnym. Ponadto w prawodawstwie wielu krajów istnieje zasadnicza różnica między małżeństwem cywilnym a związkiem partnerskim między mężczyzną a kobietą. Wobec zakonnika, który przystąpiłby do związku partnerskiego, należałoby wszcząć procedurę wydalenia obowiązkowego (por. kan. 695 KPK). Kwestia ewentualnego włączenia do kan. 694 KPK faktu zawarcia związku partnerskiego, jako trzeciej przyczyny wydalenia *ipso facto* z instytutu, powinna być wzięta – naszym zdaniem – pod uwagę w pracach nad trwającą rewizją kościelnego prawa karnego.

Formalności związane z wydaleniem mocą samego prawa

Wydalenie *ipso facto* osiąga swój skutek bez jakiegokolwiek interwencji władzy zakonnej czy kościelnej. Niemniej jednak przełożony wyższy, w przypadku otrzymania informacji o popełnieniu przez zakonnicę wykroczenia wyliczonego w kan. 694 §1 KPK, jest zobowiązany, wraz ze swoją radą, do zebrania dowodów i niezwłocznego stwierdzenia faktu popełnienia przestępstwa. Obowiązek ten, od którego nie można się dyspensować, spoczywa na bezpośrednim przełożonym wyższym i jego radzie. Będzie nim przełożony prowincjalny bądź przełożony części zrównanej z prowincją, jeśli instytut jest podzielony na prowincje lub części z nią zrównane, a także przełożony domu niezależnego, o którym mowa

¹⁴ Por. A. CALABRESE, *Istituti...*, dz. cyt., s. 309.

w kan. 615 KPK¹⁵. Gdyby jednak instytut nie był podzielony na prowincje lub części z nią zrównane, wówczas taki obowiązek spoczywa na najwyższym przełożonym instytutu. Prawnego stwierdzenia faktów, o których mowa w kan. 694 §1 KPK, nie może więc dokonać przełożony lokalny. Może on jedynie zweryfikować pod kątem materialnym fakt popełnienia przestępstwa, przekazując rezultaty tej czynności właściwemu przełożonemu wyższemu.

Zebranie dowodów

Zanim przełożony wyższy i jego rada stwierdzą fakt popełnienia przestępstwa, powinno się zebrać wszystkie dowody czynu przestępczego. Materiał dowodowy mogą stanowić zeznania samego sprawcy przestępstwa, wiarygodne zeznania świadków czy też pozyskane informacje lub dokumenty. Nie należy pominąć innych informacji potwierdzających negatywne postępowania zakonnika, które doprowadziły do popełnienia przestępstwa.

W pierwszej kolejności przełożony wyższy, po otrzymaniu wiarygodnej informacji o prawdopodobieństwie popełnienia przez zakonnika wykroczenia ujętego w normie prawnej kan. 694 §1 KPK, powinien się niezwłocznie skontaktować ze sprawcą przestępstwa. Samo przyznanie się zakonnika do popełnienia przewinienia, którego konsekwencją prawną było wydalenie *ipso facto* z instytutu, jest wystarczającym dowodem do wydania przez przełożonego i jego radę stosownej deklaracji. Może ono być złożone w postaci pisemnego oświadczenia, wysłanego drogą pocztową czy elektroniczną (faksem, e-mailem), bądź też ustnie. Jednakże ustne zeznania zakonnika przed przełożonym wyższym powinny być w jakimś stopniu udokumentowane pisemnie. Może to być protokół z bezpośredniego spotkania, sporządzony przez samego przełożonego lub notariusza i podpisany – jeśli to możliwe – także przez wydalonego mocą samego prawa z instytutu, bądź też notatka służbowa sporządzona przez przełożonego z przeprowadzonej rozmowy telefonicznej, podczas której zakonnik przyznał się do popełnienia przestępstwa.

¹⁵ Por. 620 KPK.

Uzyskanie dowodów dotyczących czynu przestępczego bezpośrednio od samego wydalonego może się stać z różnych przyczyn niemożliwe (np. relacje konfliktowe z byłymi przełożonymi instytutu, trudności w ustaleniu miejsca pobytu wydalonego, niechęć do dostarczenia dokumentów czy złożenia oświadczenia co do faktu popełnienia przestępstwa). W tych okolicznościach dowodami mogą być zeznania wiarygodnych świadków czy też inne rzetelne informacje potwierdzające fakt popełnienia przestępstwa. Z zeznań świadków należy sporządzić protokoły. Stwierdzenie faktu nie może się opierać tylko na rozpowszechnianych niepewnych, niesprawdzonych wiadomościach¹⁶. Stąd też przełożony wyższy i członkowie jego rady są zobowiązani do rzetelnego zbadania wszelkich dowodów, zanim wydadzą *in solidum* deklarację co do faktu popełnienia przestępstwa.

Powszechną przyczyną wydalenia zakonnika z instytutu mocą samego prawa jest fakt zawarcia lub usiłowania zawarcia przez niego małżeństwa. Zasadniczym dowodem w tej sytuacji jest odpowiedni dokument wystawiony przez właściwy urząd kościelny lub cywilny (np. skrócony odpis aktu zawarcia tzw. małżeństwa cywilnego). Mogą się jednak pojawić pewne trudności w przekazaniu przełożonym wspomnianego dokumentu, podyktowane m.in. niechęcią do ujawnienia władzom instytutu danych osobowych współmałżonka. Wówczas wystarczającym dowodem jest samo oświadczenie byłego już zakonnika, w którym potwierdza pisemnie lub ustnie fakt zawarcia lub usiłowania zawarcia małżeństwa oraz podaje jego datę. Zeznania ustne – jak to zostało już zasygnalizowane wcześniej – winny być właściwie udokumentowane.

Ponadto w przypadku odstępstwa od wiary katolickiej należy zebrać fakty co do omówionej już notoryczności tego przestępstwa.

Stwierdzenie faktu

Stwierdzenie faktu popełnienia przestępstwa, o którym mowa w kan. 694 §1 KPK, następuje na podstawie wydania pisemnego oświad-

¹⁶ F. C. MORRISEY, *Can. 694*, w: AA.VV., *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, vol. II/2, Pamplona 2002, s. 1775.

czenia, którego nie należy w żaden sposób utożsamiać z dekretem wydalającym zakonnika z instytutu czy też wyrokiem sądowym. Wyrok wydaje już sama norma prawna, określona we wspomnianym kanonie. Akt ten jest jedynie formalną urzędową deklaracją, stwierdzającą sam fakt popełnienia przez zakonnika przestępstwa, a tym samym prawnym potwierdzeniem jego wydalenia w momencie dokonania czynu przestępczego, które nastąpiło uprzednio w stosunku do oświadczenia złożonego przez wyższego przełożonego i członków jego rady¹⁷. Nie ma więc wpływu na ważność i skuteczność tej formy wydalenia ewentualne niewypełnienie zasadniczego obowiązku nałożonego na przełożonego przez prawodawcę, jakim jest zebranie dowodów oraz wydanie wspomnianej deklaracji.

Stwierdzenie faktu popełnienia przestępstwa skutkującego wydaleniem *ipso facto* z instytutu nie jest aktem samego przełożonego, ale także wszystkich członków jego rady. Interwencja tego ostatniego gremium w tym przypadku nie sprowadza się do wyrażenia zgody czy opinii co do ewentualnego stwierdzenia przez przełożonego faktu popełnienia wykroczenia. Akt ten jest w jakimś sensie działaniem *in solidum* wyższego przełożonego i członków jego rady, choć nie w znaczeniu podjęcia decyzji, gdyż kolegialna decyzja może być podjęta lub nie, w zależności od wyniku głosowania¹⁸. Natomiast prawodawca w kan. 694 KPK nie pozostawia miejsca na ewentualne swobodne rozstrzygnięcie według zasad kan. 119, n. 2 oraz kan. 127 KPK¹⁹. Zobowiązuje jednoznacznie przełożonego wyższego i jego radę, po uprzednim zebraniu dowodów, do bezwłocznego wydania stwierdzenia faktu przestępczego, aby wydalenie stało się prawnie wiadome. Stąd też taki dokument powinien być podpisany przez przełożonego wyższego i przez wszystkich członków rady. Może on zostać podpisany, gdy bierze się pod uwagę przynaglenie prawodawcy do jego wydania, przez przełożonego wyższego i większość członków wchodzących w skład rady, gdyby okazało się niemożliwe wy-

¹⁷ Por. B. W. ZUBERT, *Komentarz...*, dz. cyt., s. 219.

¹⁸ Por. G. DI MATTIA, *Separazione dei membri dall'istituto e dalla società di vita apostolica. Tipologia e procedura* (cann. 684-704; 726-731; 742-746), „Commentarium pro Religiosi et Missionariis” 74 (1993), s. 44; F. C. MORRISEY, *Can. 694, dz. cyt.*, s. 1775.

¹⁹ Por. V. DE PAOLIS, *La vita consacrata...*, dz. cyt., s. 578.

pełnienie tego obowiązku przez całe gremium rady. Sensu wspomnianego przynaglenia należy upatrywać nie tyle w ewentualnym pojawieniu się trudności – wraz z upływem czasu – w zdobywaniu właściwego materiału dowodowego.

Istnieje przede wszystkim konieczność prawnego stwierdzenia wydalenia zakonnika mocą samego prawa także wobec społeczności instytutu czy prowincji²⁰. Ma ona prawo być poinformowana o fakcie wydalenia, m.in. w celu wykluczenia jakichkolwiek wątpliwości prawnych co do przynależności do instytutu osoby, która popełniła przestępstwo skutkujące wydaleniem mocą samego prawa. Należy podkreślić, że ewentualna zwłoka w zebraniu dowodów bądź wydaniu stwierdzenia faktu przestępczego ujętego w kan. 694 §1 KPK, pomimo pewności popełnienia wykroczenia, chociaż nie wpływa na sam fakt wydalenia i jego skutki, to jednak może przynieść szkodę instytutowi i wywołać daleko idące zgorszenia²¹.

W deklaracji, oprócz imienia i nazwiska sprawcy przestępstwa, należy ściśle określić czyn przestępczy wraz z przywołaniem odpowiedniego paragrafu kan. 694 §1 KPK. Trzeba podać także datę jego popełnienia oraz przypomnieć o jego konsekwencji, którą jest wydalenie *ipso facto* przez sam fakt jego popełnienia. W celu właściwej identyfikacji osoby można dodać datę urodzenia i pierwszej profesji zakonnej, a także w przypadku osoby duchownej – dzień przyjęcia święceń. Nie może zabraknąć danych dotyczących miejsca i daty wydania dokumentu. Winien on być podpisany przez przełożonego wyższego i członków jego rady²².

²⁰ Por. A. CALABRESE, *Istituti...*, dz. cyt., s. 310.

²¹ Por. D. ANDRÉS, *Le forme...*, dz. cyt., s. 665; G. LOBINA, *La separazione dei religiosi dall'istituto*, „Apollinaris” 56 (1983), s. 129.

²² Wzór deklaracji w przypadku zakonnika duchownego, który zawarł małżeństwo cywilne: Tytuł dokumentu: *Deklaracja*. Treść: *Ks., przynależący do Polskiej Prowincji Zgromadzenia, ur. r. w, pierwsza profesja zakonna, r., święcenia kapłańskie, r., zawarł w, w dniu, r. cywilne małżeństwo z p. Na podstawie zebranych wiarygodnych dowodów (Odpis skrócony aktu małżeństwa: Urząd Stanu Cywilnego nr,) została stwierdzona z całą pewnością prawdziwość powyższego faktu.*

W związku z zaistniałym faktem stwierdzam wraz z Radą prowincjalną, że ks., zgodnie z kanonem 694 §2 KPK, został ipso facto wydalony ze Zgromadzenia..... i zaspensdowany mocą samego prawa zgodnie z postanowieniem kan. 1394 §1 KPK. Następnie należy podać miejsce i datę wydania deklaracji oraz zaopatrzyć ją pieczęcią i podpisami.

W praktyce niektórych instytutów deklaracja jest sporządzana w dwóch oryginalnych egzemplarzach. Jeden jest przesyłany, o ile jest to możliwe, wydalonemu z instytutu²³, natomiast drugi jest przechowywany w archiwum właściwej kurii instytutu wraz z zebraniem materiałem dowodowym. Ponadto w przypadku instytutu podzielonego na prowincje lub części z nią zrównanej o fakcie wydalenia należy poinformować najwyższego przełożonego generalnego, przysyłając odpowiednią informację wraz z kopią deklaracji. Konieczność tego powiadomienia wypływa m.in. z obowiązku przesyłania Stolicy Apostolskiej przez najwyższego przełożonego krótkiego sprawozdania dotyczącego stanu i życia instytutu (kan. 704 KPK), w którym powinno się uwzględnić także przypadki opuszczenia instytutu przez jego członków. Ponadto corocznie Kurie Generalne wypełniają i przysyłają Stolicy Apostolskiej formularz zawierający dane statystyczne instytutu, w tym także informacje dotyczące wyłączenia członków z instytutu.

Status osoby wydalonej *ipso facto* z instytutu

Podmiotem wydalenia mocą samego prawa są profesj ślubów czasowych i wieczystych, zarówno instytutów męskich, jak i żeńskich. Norma kan. 694 KPK nie odnosi się do nowicjuszy, gdyż nie są oni członkami instytutu. Niemniej jednak popełnienie przez nowicjusza przestępstwa ujętego w treści wspomnianego kanonu jest podstawą do jego wydalenia z nowicjatu, zgodnie z kan. 653 §1 KPK.

Zakonnik, popełniwszy przestępstwo ujęte w kan. 694 KPK, nie tylko zostaje wydany z instytutu, ale także zaciąga sankcje karne czy też ponosi inne określone prawem konsekwencje.

²³ Prawodawca nie nakłada na przełożonego wyraźnego obowiązku przesłania wydalonemu wspomnianej deklaracji czy też powiadomienia go o jej wydaniu. Niemniej jednak należałoby to uczynić, aby również dla samego zainteresowanego „prawnie stało się wiadome wydalenie” (por. kan. 694 §2 KPK). Gdyby ta notyfikacja stała się z jakichś powodów niemożliwa (np. brak jakichkolwiek kontaktów z zainteresowanym, łącznie z trudnościami w ustaleniu miejsca jego pobytu), to za wystarczający należy uznać fakt powiadomienia instytutu czy jego części.

Skutki prawne wydalenia *ipso facto* są identyczne jak przy wydaleniu na mocy dekretu najwyższego przełożonego i jego rady, potwierdzonego przez kompetentną władzę kościelną. Przede wszystkim ustają mocą samego prawa śluby zakonne (kan. 701 KPK). Prawodawca nie wymaga od wydalonego złożenia prośby o dyspensę od ślubów. Stąd też wydalony zakonnik ślubów wieczystych nie jest związany dalej przeszkodą zrywającą do zawarcia małżeństwa, o której mowa w kan. 1088 KPK. Ponadto traci on prawną przynależność do instytutu zakonnego, a tym samym wszelkie prawa i obowiązki wynikające z profesji. Poza tym nie może wystąpić z prośbą do najwyższego przełożonego i jego rady o ponowne przyjęcie do instytutu bez ponawiania nowicjatu (kan. 690 §1 KPK), gdyż wydalenie nie jest uważane za prawne opuszczenie instytutu.

Prawodawca nakłada na wydalonych także sankcje karne czy też inne konsekwencje prawne.

Ten, kto popełnił przestępstwo apostazji, herezji lub schizmy, podlega ekskomunice *latae sententiae* (kan. 1364 §1 KPK) i zostaje usunięty mocą samego prawa z urzędu kościelnego (kan. 194 §1,2 KPK). Zaciąga również nieprawidłowość do przyjęcia święceń, od której dyspensowanie w przypadkach publicznych jest zarezerwowane dla Stolicy Apostolskiej (por. kan. 1041,2 i 1047 §2,1 KPK). Jeśli jest osobą duchowną, może być dodatkowo ukarany karami ekspiacyjnymi, o których mowa w kan. 1336 §1, n. 1, 2, 3 KPK. Zaciąga również nieprawidłowość do wykonywania władzy święceń, jeśli przestępstwo apostazji, herezji lub schizmy ma charakter publiczny (kan. 1044 §2,2 KPK). W przypadku długotrwałego uporu lub wielkiego zgorzienia duchowny może być ukarany innymi karami, nie wyłączając wydalenia ze stanu duchownego (kan. 1364 §1 KPK). Ponadto wydaleni za notoryczne odstępstwo od wiary katolickiej nie mogą ważnie otrzymać urzędu kościelnego (kan. 149 §1 KPK), są niezdolni do wzięcia udziału w głosowaniu w wyborach na urząd kościelny (kan. 171 §1, 4 KPK), nie mogą być ważnie przyjęci do publicznego stowarzyszenia wiernych (kan. 316 §1 KPK), nie mogą być mianowani nauczycielami akademickimi (kan. 810 §1 KPK), a także są pozbawieni pogrzebu kościelnego, jeśli przed śmiercią nie okazali oznak pokuty (kan. 1184 §1, 1 KPK)²⁴. Prawodawca zabrania również, bez

²⁴ Por. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne...*, dz. cyt., s. 33.

zgody ordynariusza miejsca, na asystowanie przy małżeństwie notarycznego odstępcy od wiary katolickiej (kan. 1071 §1, 4 KPK).

Inne konsekwencje prawne ponosi ten zakonnik, który usiłował zawrzeć związek małżeński, choćby tylko w formie cywilnej. Należy zauważyć, że zakonnikowi ślubów czasowych prawodawca nie wymierza dodatkowych sankcji karnych. Jedynie – tak jak każdy inny mężczyzna usiłujący zawrzeć małżeństwo, nawet tylko cywilne – zaciąga nieprawidłowość do przyjęcia święceń (kan. 1041,3 KPK), od której dyspensowanie w przypadkach publicznych jest zarezerwowane dla Stolicy Apostolskiej (kan. 1047 §2,1 KPK). Natomiast profes ślubów wieczystych, który nie posiada święceń, podlega karze interdyktu wiążącego mocą samego prawa (kan. 1394 §2). Jeśli wydalony zakonnik jest osobą duchowną, podlega karze suspensy mocą samego prawa (kan. 1394 §1 KPK) i zaciąga nieprawidłowość do wykonywania przyjętych święceń (kan. 1044 §1,3 KPK), od której dyspensowanie jest zarezerwowane dla Stolicy Apostolskiej (kan. 1047 §3 KPK). Może być ukarany także dodatkowymi karami, nie wyłączając wydalenia ze stanu duchownego, jeśli pomimo udzielonego upomnienia nie poprawił się i nadal jest powodem zgorszenia wśród wiernych (kan. 1394 §1 KPK). Usunięcie ze stanu duchownego może nastąpić na drodze postępowania sądowego bądź też z zezwoleniem Kongregacji ds. Duchowieństwa na drodze postępowania administracyjnego²⁵. Ponadto duchowny wydalony *ipso iure* z instytutu traci z mocy prawa urząd kościelny (kan. 194 §1 3 KPK).

W praktyce z duchownymi wydalonymi z instytutu pojawiają się jednak pewne trudności, a mianowicie: kto posiada kompetencje wymierzania im dalszych sankcji karnych, o których mowa w kan. 1364 §2

²⁵ Kongregacja ds. Duchowieństwa, w liście okólnym (Prot. N. 2009 0556) z 18 kwietnia 2009 roku, adresowanym do wszystkich biskupów świata, poinformowała o nowych uprawnieniach, udzielonych 30 stycznia 2009 roku tej dykasterii przez papieża Benedykta XVI, w zakresie przenoszenia do stanu świeckiego i zwolnienia z celibatu duchownych, którzy porzucili swą posługę i nie przestrzegają istotnych obowiązków, wynikających z przyjętego sakramentu święceń. Pierwsze specjalne uprawnienie dotyczy duchownych, którzy usiłowali zawrzeć małżeństwo, choćby tylko cywilne i, pomimo upomnienia, nadal prowadzą życie niegodziwe i gorszące (kan. 1394 §1 KPK), a także duchownych trwających w innym zewnętrznym grzechu ciężkim przeciwko szóstemu przykazaniu, wywołującym zgorszenie (kan. 1395 KPK).

i 1394 §1 KPK, bądź też wszczęcia procedury wydalenia na drodze postępowania administracyjnego, na mocy pierwszego uprawnienia udzielonego Kongregacji ds. Duchowieństwa? Prawnie wydaleniu duchowni utracili przynależność do instytutu, ale wciąż pozostaje nierozwiązany problem ich inkardynacji. Prawodawca w kan. 265 KPK wyklucza możliwość istnienia duchownych bez inkardynacji, czyli tułaczy. Według przyjętej aktualnie praktyki Stolicy Apostolskiej są oni dalej inkardynowani do instytutu, z którego zostali wydaleniu²⁶. Stanowisko to wydaje się zasadne, gdyż duchowni przez prawne wydalenie utracili jedynie inkorporację do instytutu, a tym samym wszelkie prawa i obowiązki związane z przynależnością do instytutu. Ich wydalenie nie powoduje ekskardynacji ze skutkiem bezpośredniego podlegania ordynariuszowi miejsca zamieszkania bądź Stolicy Apostolskiej. W myśl tej interpretacji wydalony duchowny jest nadal inkardynowany do instytutu i podlega – w zakresie stanu duchownego – ordynariuszowi tego instytutu. Ordynariusz ten posiada kompetencję, by wszcząć jakkolwiek procedurę dotyczącą nałożenia kar kościelnych czy też procedurę przeniesienia do stanu świeckiego.

Zakończenie

Wydalenie zakonnika *ipso facto* z instytutu jest skutecznym środkiem natychmiastowego usunięcia w sposób prawny tego, kto notorycznie odstąpił od wiary katolickiej bądź też zawarł lub usiłował zawrzeć małżeństwo, nawet tylko w formie cywilnej. Prawodawca wymaga przestrzegania dyscypliny w instytutach zakonnych i nie dopuszcza w tym względzie żadnego tolerowania nagannej postawy zakonnika. Sprawcy wymienionych tu przestępstw nie mogą kontynuować życia w instytucie i bezkarne przebywać we wspólnotach. Stąd zdecydowana reakcja prawodawcy, która w jakimś sensie ochrania status życia zakonnego i minimalizuje wywołane zgorzenie.

²⁶ Por. W. BARSZCZ, *Przyczyny i procedury przeniesienia duchownych do stanu świeckiego na podstawie uprawnień Kongregacji ds. Duchowieństwa*, „Prawo Kanoniczne” 54 (2011) nr 3-4, s. 58-59.

Dismissal *ipso facto* from the Religious Institute

Summary

The dismissal of a member *ipso facto* from the Religious Institute which quite often is referred to in the Canon Law literature (*a iure*) is automatic and without the intervention of any ecclesial or religious authority. It concerns perpetually or temporarily professed religious. It is effective the moment a religious commits one of two serious offences against Church Law as enumerated in Canon Law 694 §1. A member is to be considered automatically dismissed if he/she: has notoriously defected from the Catholic faith or has contracted marriage or attempted it, even only civilly. The religious is no longer a member of the Institute through the fact of the offence stated in this Canon. However, the major superior with his council, after collecting the evidence about offences done by religious is obliged to issue without delay a declaration of the fact so that the dismissal is juridically established. According to canon 694, §2, “in these cases, after the proof has been collected, the major superior with the council is to issue without any delay, a declaration of fact so that the dismissal is established juridically.” This act is a formal declaration which confirms the fact of the offence committed by religious and at the same time is a legal confirmation of his dismissal at the moment the offence was committed, and before the declaration of the major superior and his council was made.

Ks. dr Marek Stokłosa, sercanin; adiunkt w Katedrze Prawa o Sakramentach na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w Warszawie; wykładowca prawa kanonicznego w WSM Księży Sercanów w Stadnikach; sekretarz redakcji kwartalnika „Prawo Kanoniczne”; członek Stowarzyszenia Kanonistów Polskich i Con-sociatio Internationalis Studio Iuris Canonici Promovendo.

e-mail: mstoklosa@scj.pl